

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN “KUYRUKLU YILDIZ ALTINDA BİR İZDİVAÇ” ROMANINDA TÜRK HALK İNANÇLARI/HALK SUFİZMİ

TURKISH FOLK TALES/FOLK SUFISM IN HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'S NOVEL “KUYRUKLU YILDIZ ALTINDA BİR İZDİVAÇ”

Mehmet ŞAHİN*

Öz

İnsanoğlu yaratıldığı günden bu güne kadar birçok durumla karşılaşmıştır. Bu durumları adlandırma sürecinde bazen tabular oluşturmuş ve bu tabulara inanmaya başlamıştır. Çünkü inanma eylemi insanın yaratılışında var olan bir durumdur. Halk inançları, ilahi dinlerin resmî öğretileri dışında kalan, ancak nesilden nesle sözlü gelenek yoluyla aktarılan ve içeriği daha çok da uğurlu-uğursuz kavramlarıyla doldurulan inanmalar ve bunlara bağlı olarak geliştirilen kimi uygulamalardır. Hayatın her alanında görülen halk inançları, insan hayatı devam ettiği sürece oluşmaya ve gelecek nesle aktarılmaya devam etmektedir. Bu aktarım sürecinde yazılı kültürlerin de katkısı elbette vardır. Ele alınan romanın içeriğinde halk inançlarına yönelik bir eleştirel bakış söz konusudur ve bu inançların toplum hayatı içerisindeki olumsuz etkileri romanda konu olarak işlenmiştir. Bu durumda okuyucuya verilen mesaj ise karşılaşılabilecek bu türden batıl inançlara karşı uyanık olunmasıdır.

Anahtar Sözcükler: Roman, Halk İnançları, Büyü, Türbe, Kurban, Peri

Abstract

Mankind is faced with many situations the time it was created until today. While they denominated these situations, they created a lot of taboo and believed in these ones. Because believe action is a situation which existed in human creation. Folk beliefs are beliefs of divine religions which fall outside official doctrines but which are passed down through oral tradition and the content of which are filled with the concepts of fortunate-unfortunate and also some practices which develop based on these. Folk beliefs, which are seen in every area of life, continue to be formed and passed down to next generations as long as human life continues. Written cultures also have a contribution in this transmission. The content of the novel which is discussed in this study has a critical perspective towards folk beliefs and the novel discusses the negative effects of these beliefs in social life. The message given to the reader is to be alert for these kinds of superstitions one can come across.

Key Words: Novel, Folk Belief, Magic, Shrine, Victim, Spirit

Giriş

İnanma gereksinimi insanlık tarihi ile başlayan bir eylemdir. Çevresindeki olayları anlamlandırmaya çalışan insan, o gizli yaratıcının veya gücün varlığını göz ile görebildiği eşyaların kendisi olarak düşünmüştür. Bunun sonucunda Güneş, Ay, Yıldız, Tabiat vd. hakkında birtakım inançlar ortaya çıkmıştır.

Halk en az iki kişiden oluşan, kendilerine özgü yaratmaları olan, en az bir ortak faktörü paylaşan insan topluluğudur. Bu insan topluluğunun, bazı olaylar karşısında ortak tavırlar ve düşünceler geliştirmesi, olumlu ve olumsuz durumların deneyimi ile bu durumlar karşısında genel yargılarda bulunmaları, hayatlarının bütün dönemlerinde ve alanlarında farklı yaratmaları ortak bir halk kültürü meydana getirmiştir.

Halk inançları, toplum tarafından kabul edilmiş ilahi bir dinin bilinen hükümleri ve öğretileri dışında kalan, fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşayan, itibar gören ve bir sonraki nesle aktarılan itikatlardır. Bu kültür ögesi veya da arkaik inanç kalıntıları, hayatımızın her alanında yer bulmuş ve canlılığını sürdürmeye devam edecektir. Halk inançları hayatın geçiş dönemleri diye adlandırdığımız, doğum, sünnet, evlenme, ölüm gibi alanlarda kendine oldukça önemli bir yer bulmuştur. Bunun dışında halk inançları; kurban törenleri ile ilgili inanışlarda dini bayramlar, tabiatla ilgili inanışlarda, canlı ve cansız varlıklarla ilgili inanışlarda, hayvanlarla ilgili inanışlarda, nazar, uğur, bereket, büyü, yatırlar-türbeler, fal, yağmur duası, sayılarla ilgili inanmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bizim bu çalışmadaki temel amacımız Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç" romanını dikkate alarak romanda geçen "halk inançlarını" tespit etmektir. Çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde halk inancı kavramına, roman-halk inancı ilişkisine ve Hüseyin Rahmi'nin halk inançlarına bakış açısına değinilmiş; ikinci bölümde ise romanların özeti ile birlikte romanda tespit edilen halk inançlarına yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Halk İnancı Kavramı

İnanç, sözlük anlamı itibariyle "bir düşünceye, bir konuya bağlı bulunma, düğümlezip kalma, bir şeye bağlanma, gönülden tasdik ederek inanma" gibi manalara gelir. Daha geniş bir ifade ile inanç, "kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi" demektir. Halk

inançları ise toplum tarafından kabul edilmiş ilahi bir dinin bilinen hükümleri ve öğretileri dışında kalan, fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşayan, itibar gören ve bir sonraki nesle aktarılan itikatlardır (inanmalardır) (Şişman, 2000: 104).

Halk inançları kavramı yerine çoğu zaman halk sufuzmi de kullanılmaktadır. Ayrıca inanç kavramının Almanca ve Fransızca karşılıkları olan aberglaube ve superstition kavramlarının Türkçeye batıl itikat, batıl inanış, yanlış inanış, boş inanış, hurafe şeklinde çevrildiği görülmektedir. Bu deyimler, bir yargı taşıdıkları için, yersiz kullanıldıkları zaman sakıncalı olur. Çünkü bilim adamının konusu karşısında tarafsız olması, önyargılardan kaçınması kurallarına aykırı düşer (Boratav, 2013: 13).

Halk inançları ilahi bir dinin bilinen hükümleri ve öğretileri dışındadır. Bu noktada şöyle bir soru ile karşılaşabiliriz. Sayıca fazla olan bu inançların yazılı bir metni yok mudur? Bunlar, sözlü biçim ve uygulamalar ile mi günümüze gelmiştir?

Ziya Gökalp Halkiyat (Folklor) adı verilen sözlü ananeler arasında kalan birtakım akidelere “halk itikatları” adını verir. Eski Türkler, bilhassa kadınlar arasında yaşayan bu halk itikatlarını yazılı bir kitap gibi kabul etmişler, gerçekte mevcut olmayan bu kitaba “Keçe Kitap” adını vermişlerdir. Şimal Türkleri, Kırgız ve Kazaklar ise buna “Kis Kitap” demişlerdir. Gökalp’e göre “Keçe Kitap” ahkâmı birtakım kişilerin uğurlu yahut uğursuz addedilmesinden ibarettir. Halkın inanışına göre zümrelerin ve fertlerin gözle görülmeyen perileri vardır. Bu perilerin sevdikleri kişiler uğurlu sevmedikleri kişiler ise uğursuz sayılır. Keçe Kitap’ın diğer bir ismi de “Tandırname”dir. Azerilerde ise bunun karşılığı “halk sınamaları”dır (Şişman, 2000: 46).

Yukarıdaki bilgiden de anlaşılacağı üzere halk inançları yazılı bir kitapta bulunmamaktadır. Kültür aktarımı yolu ile günümüze kadar özünü kaybetmeden ufak tefek değişikliklere uğrayarak aktarılmıştır.

Halk inançlarını, Anadolu insanının tüm faaliyetlerinde görmek mümkündür. Asker uğurlamalarında, düğünlerde, bayramlarda, doğumlarda, ölümlerde, türkülerde, manilerde, ağıtlarda kısaca her alanda birer halk inancı uygulamalarını görmekteyiz. İnsanoğlu, iptidai zamandan bugüne kadar doğada anlam veremediği olaylara mistik bir yaklaşım ile yaklaşmış ve her hadiseye görünmeyen varlıkların sebebiyet verdiğini düşünmüştür. Aynı zamanda kişinin kendisinde vuku bulan bir takım değişimler, hastalıklar vb. durumlara da bu yaklaşım biçimini sürdürmüştür. Bu yaklaşımlar sonucunda da birtakım inançlar ortaya çıkmıştır. Örneğin şimşegin çakması sonucunda Tanrı’nın kötülere cezalandırdığı düşünülürken, Ay ve Güneş tutulmalarında kötü

iyelerin Ayı ve Güneşi zapt ettiğini düşünerek, havaya ok atılmış, değişik sesler çıkarılmıştır.

Türk halk inançlarının çerçevesini çizmek oldukça zordur. Çünkü her konu, her yaşantı birer halk inancı biçimine dönüşmüştür. Örneğin bir esnaf gün içerisinde işi iyi gitmezse sabah ilk gelen müşterinin uğursuz olduğuna inanır. Kesilen tırnağın ateşe veya yere atılmaması gerekir. Çocuklar kırk basmasına uğramasın diye kırklı kadınlar birbiri ile karşılaştırılmaz.

Hayatın her alanında gördüğümüz halk inançları belirli kültler çerçevesinde oluşmuştur. Kült, yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapınma anlamına gelmektedir. Bu saygı ve tapınış, duayı, kurbanı, dinsel tören olan belli ritleri gerektirmektedir. Kültlere örnek olarak: "Gök Tanrı kültü, tabiat kültü (dağ, ağaç, güneş ve ay, kasırga, rüzgâr ve yer ruhu/kültü, taş ve kaya kültü), hayvan kültü, su kültü, ateş kültü, kişiöglu/ruh/arvak kültü, atalar kültü, ev ruhu/kültü, ocak kültü, ölüm ve ölümler kültü, gibi kültleri sayabiliriz." (Artun, 2013: 117-118). Bu kültlerin dışında doğumla ilgili inançlar, nazar, büyü/sihir/fal, evlenme, sünnet, ölüm, saçı/adak/ kurban gibi inançlar da görülmektedir.

Pertev Naili Boratav'a göre: İnanç kavramı, sözlük anlamı ile insan düşüncesinin çok geniş bir bölümünü içine alır: din, politika, ahlak vs. İnançları bütün bu çeşitlilik ve yaygınlıkları ile ele almak halkbiliminin sınırlarını aşar. Halkbilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir. (2013: 13)

Her milletin kendine özgü halk inançları vardır. Ancak bu inançlar birtakım etkileşim ve ilişkiler sonucunda diğer milletlere de geçer. Her toplum, halk inançları içerisinde coğrafyasına yakın olan ve etkileşime girdiği toplumların halk inançlarının izlerini de taşır.

1.2. Roman ve Halk İnançları İlişkisi

Kültürün bir parçası olan edebiyat, ait olduğu topluma dair özellikler taşır. Edebiyatın hangi türünde olursa olsun yazar toplumundan/kültüründen kopuk değildir. Edebi türlerden biri olan roman topluma ait birçok izler taşımaktadır. Yazar kahramanlarını mahalleden, köyden, kasabadan, ilden, ilçeden vb. yerleşim alanlarından seçebilir. Yazar aynı zamanda romanın zamanını, mekânını, konusunu da bu

bölgelerden seçebilir. Böyle bir durumda yazarın seçmiş olduğu bölgenin, konuşma tarzı, kalıp sözleri, inançları, gelenekleri görenekleri romana yansır.

Halk inançları, bir milletin kültürel özellikleri içerisindedir ve halkın yaşam alanının içerisinde her an canlılığını sürdürmektedir (bazı inançlar yavaş yavaş kaybolmaya yüz tutsa da). Bu bakımdan yazar da canlı olan bu halk inanmalarını romanında kullanabilir. Kullanırken farklı düşünceleri olabilir. Örneğin halk inançları romanlarda, eski ile yeninin kaynaştırılması için ya da “çağ dışı olarak görülen” halk inançları eleştirisi yapmak için kullanılabilir.

“Yazar, içinde yaşadığı toplumun değerleriyle, insan gerçeğini bireysel ve toplumsal boyutuyla dile getirmek, seslendikleri kitlelerin kimliğiyle uyuşmak zorundadır. Bir kültürde oluşan eserler çağın ve seslendikleri kitlenin kültür anlayışı ve beğenisine göre şekillenir” (Artun, 2006: 228). Ayrıca bir milletin kültürel değerleri araştırılırken sözlü kaynaklar kadar yazılı kaynaklar da bizlere önemli veriler sunmaktadır. Özellikle hikâye ve romanlarda sözlü kültürün ve geleneklerin izlerine oldukça fazla rastlanılmaktadır. Kültürel değerlerin hikâye ve romanlardaki kullanım sıklığı, yazarın içinden çıktığı toplumla ne ölçüde barışık ve kaynaşık olduğunun da bir göstergesidir. (Şişman, 2007: 1965)

1.3. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Halk İnançlarına Bakışı

Hüseyin Rahmi, çağdaş roman tarzının öncülerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır. Yazın hayatına çok küçük yaşta başlamış olan Hüseyin Rahmi, halk için roman ve hikâye yazarken bir yandan da Natüralizme uzanan bir çizgide Realist ve Rasyonalist bir anlayışın temsilcisi olmuştur. Hüseyin Rahmi tam bir Natüralist değildir. Çünkü o, arada konu edindiği ve çoğu normal dışı sayılabilecek tarzdaki tipleri, ironik bir dille tahlile ve Natüralistler’den ayrı olarak bir de tenkite tâbi tutmuştur. (Göçgün, 1990: Önsöz)

Mehmet Kaplan’a göre; Hüseyin Rahmi birçok romanını, bilhassa batıl inanç konusunu ele alan eserlerini “esrar romanları” şeklinde yazmıştır. Bunlarda çözülmesi lazım gelen bir sır vardır. Bu sır menfaat veya başka sebepler dolayısıyla safdil insanların batıl inançlarından faydalanmak isteyenlerin oynadıkları oyundan ibarettir. (2009: 400)

Hüseyin Rahmi, hikâyelerinde ve romanlarında yer alan çeşitli sosyal ve kültürel seviyedeki kahramanları ile Türk toplumunu aydınlatmak, bilgili kılmak yolunda

düşünceye ve kültür konusuna büyük ağırlık vermiştir (Göçgün, 1990: VII). Bu sebeple halk inanmalarına eleştirel ve akılcı yoldan yaklaşmıştır. Halk her şeyin sebebinin peri, cin sihir büyü olarak görürken Hüseyin Rahmi bu olayları bilim-akıl-gerçeklik üçgeninde açıklamaya çalışır.

Hüseyin Rahmi'nin eserlerinde dikkate değer halk kültürü unsurları mevcuttur. Daha çok halk inanmalarına değinen yazar, "henüz 4-5 yaşlarında iken, evlerine gelen komşu kadınlardan ve bilhassa bunlar arasındaki Pembe Hanım adındaki birisinden dinlediği masal ve hikâyelerle, çocuk yaşından itibaren tanışmış ve bu yönde bir ilgisi ortaya çıkmıştır. Hüseyin Rahmi Pembe Hanım'dan birçok Gulyabani, Çarşamba karısı, dev, cadı cin, hikâyeleri dinlemiştir" (Göçgün, 1990: 11). Eserlerindeki halk inançlarının kaynağını çocukluktan oluşturan Hüseyin Rahmi daha sonra bunları ustalıklı kullanmıştır. Hüseyin Rahmi'nin küçük yaştan itibaren anneannesi ve teyzesinin yanında kalabalık bir ortamda kadınlarla iç içe yaşaması da halk kültürüne ve halk inançlarına bu kadar hâkim olmasında etkisi yüksektir.

Mehmet Kaplan da, Hüseyin Rahmi'nin romanlarındaki şahısları tespit ederken "batıl inançlara göre hareket edenler ve onlara çeşitli maksatlarla istismara çalışan tipler" (Kaplan, 2009: 403) olarak bir madde koyar. Bizimde yukarıda değindiğimiz ve sorduğumuz sorunun cevabı bu tasnifin etrafında düşünülünce daha anlaşılır hale gelmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Romanın Özeti

Roman, İstanbul'un bir semtinde, mahalle kadınlarının Kuyruklu Yıldız altındaki konuşmaları ile başlar. Romanın tek erkek kahramanı olan İrfan Galip etrafında dönen hadiseler kısaca şöyle özetlenebilir:

İrfan Galip, kaleme aldığı yazıları zaman zaman haftalık bir gazeteğe gönderir. Şan ve şöhret arzusuyla yanan bu genç yolda rastladığı bir kadının kulağına evlilik ve aşk hususunda bir şeyler söyler. Genç kadının, İrfan Galip'i küçümseyerek bakması ve hiçbir cevap vermeden çekip gitmesi İrfan'da büyük bir travma yaratır ve bu saatten sonra bütün kadınlara düşman olur. Kadınlardan nasıl öç alacağını düşünen İrfan, gazetede 1326 (1908) senesinin mayıs ayında dünyamızın Halley yıldızının kuyruğu içinden geçeceği haberini okur. Bu haberi okuyan herkeste bir korku uyanmıştır. Bunu

haber alan İrfan, kadınlardan nasıl öç alacağını bulmuştur. Genç-ihthiyar bütün kadınları toplayıp, evinde konferans vermeyi ve böylece de kadınlardan öç almayı hedefler.

Birkaç konferans verdikten sonra iyice şöhreti artan İrfan'a, siyah çarşafı bir kadın mektup getirir. Mektup, Halley hakkında bilgi almak isteyen bir kadın tarafından yazılmıştır. Bu mektupla birlikte İrfan, mektubun sahibine görmeden ilgi duymaya başlar ve mektuplaşmalar böylece sürer gider.

Mektup sahibin merak eden İrfan bir gün mektubu getiren kadını takip eder ve mektubu yazanın Feriha Davut olduğunu anlar. Feriha Davut kendisini oldukça kötü tanıtır ve her şeye rağmen İrfan, onunla evlenmeye karar verir. İrfan annesini gönderir; usulünce kızı isterler ve pazartesi günü nikâhları kıyılır. Feriha Davut zifaf gecesinin Halley'in dünyaya çarpacağı gece olması şartını öne sürer. O gece geldiğinde İrfan Galip, Kuyruklu Yıldızı unuttur. Gelin ve damat sabaha kadar konuşurlar iyice birbirlerini tanırlar. Sabah olduğunda Halley'in hiç görülmediğini öğrenirler.

2.2. Romanda Tespit Edilen Halk İnançları

2.2.1. Güneş/Ay/Yıldız ile İlgili Halk İnançları

174

Roman, ismi itibariyle yıldızla ilgilidir. Ancak burada halkın bir inancından ziyade bilim dünyasının bir felaketin olacağını haber vermesi doğrultusunda halk kuyruklu yıldızdan korkar. Halk inanmalarında kuyruklu yıldız genel olarak, büyük afetleri ya da önemli olayları haber verir; savaş, büyük bir adamın ölüm vs. gibi olumsuz yahut da büyük bir adamın doğumu gibi olumlu olayları (Boratav, 2013: 27).

2.2.2. İyelerle İlgili Halk İnançları

Türk inanç yumağını açtıkça, Tengri merkez olmak üzere, çevreyi onun yarattığı yardımcı ve koruyucu iyelerin aldığı görülmektedir. Bütün iyeler onun hizmetindedir. Bu iyeler, yardımcı iyeler, koruyucu iyeler, kara iyeler, gök ve yer iyeleri, ev-ocak-od/ateş, ağıl iyeleri, şeklinde adlandırılır. Bunun dışında Kırgızistan'da yaşanan Tengricilik inancına göre canlı ve cansız, bilinen her şeyin bir sahibi vardır (Kalafat, 2006: 22-23).

Eski Türk inançlarında üç türlü iye vardır. Bunlar; kara iyeler, koruyucu ve yardımcı iyeler olmak üzere üçe ayrılır.

Kara iyeler, insanlara her türlü kötülüğü yapan ve yer altında yaşayan iyelerdir. Bu iyelerden en dikkat çeken Erlik'tir. A. İnan'ın tespitlerine göre, Erlik insanlara her

türlü kötülükleri yapar; insanlara ve hayvanlara türlü türlü hastalıklar göndermek suretiyle kurbanlar ister. İsteddiği kurban verilmezse musallat olduğu obaya veya aileye ölüm ve felaket ruhlarını gönderir. Öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yer altındaki karanlık dünyasına götürür, kendisine uşak yapar. (2015: 39)

Koruyucu iyeler ise; insanları ve diğer varlıkları kötü iyelerden korur. Bunlardan en çok bilineni Umay Ana'dır. Umay ana doğum yapan lohusa kadınları çocuklarını korur. Ana Maygıl iyesi de vatani koruyan iyelerdendir.

Yardımcı İyelere gelince; bu iyeler de insanların iyiliği için uğraşan iyelerdendir. Yaşar Kalafat'ın verdiği bilgilere göre; "Orta Asya ve Sibirya Türkleri arasından derlenen bilgi ve etnografik malzemeye göre, günümüz Türk inanç sistemi içinde yardımcı iyeler Tengri Ülgen'in oğulları, kızları ve diğer büyük iyeler şeklinde tasavvur edilmiştir. Yaşayan Türk inançlarına göre Bay Ülgen'in yedi oğlu ve yedi kızı vardır. Bunlar insanların iyiliği için çalışır. Bunların dışında Bay Ülgen'e yardım eden büyük iyeler de vardır. Yayık, Suyla, Karlık ve Utkuçı gibi. (2006: 23)

Günümüzde kullanılan bazı beddua niteliğindeki sözlerde kara iye inancını düşündürecek nitelikte bulgular mevcuttur. İncelemeye aldığımız romanda bu inancın izlerini taşıdığını düşündüğümüz ifadeler şunlardır:

- Haberin yok mu?
- Ne var? Yine Sıtkı karısını mı boşadı?
- Ay yere batsın Sıtkı da, karısı da. (s.8)

Romandan alıntıladığımız bu bölümde yere bat- deyimini kullanılmıştır. Yer, Erlik'in makamıdır ve kötü ruhların yaşadığı yerdir. Bu kargışla Erlik inancının bağlantısı olduğunu düşünmekteyiz.

Yine romanda buna benzer bir ifade şu şekilde geçmektedir:

İrfan daha ziyade şaşırarak:

- Hangi Feriha?
- Bilmezlikten gelmeyiniz canım... Davut Efendi'nin kızı Feriha...
- Feri... Feri... Feriha mı?
- Evet... Yaşı yerlerde sayılsın... Feriha... İşte o kahpe... (s. 152)

Burada da yaşı yerde sayıl- deyimini veya kargışını görmekteyiz. Bu kargış da ölümü düşünebileceğimiz gibi bu kargışın yer iyesi/kara iye ile ilişkili olabileceği kanısını da taşımaktayız.

Yine kara iyelerle ilgili inançlardan biri de pek yaygın olarak dikkat çekmese de “tu, tu, tu” denilerek korunma tarzıdır. Göz değmelerinde, özellikle kullanılan bu yöntem varlığı bilinen kara iyeyi şaşırtmaya yönelik bir harekettir. Kimi insanlar gözlerinin insanlara dokunduğunun farkındadırlar. Bu yüzden beğendikleri canlı ve cansız bir şeye baktıkları zaman, “ tu, tu, tu” diye üç kez o yöne doğru tükürülür gibi yapılır. Amaç kötü iyeyi şaşırtmaktır (Kalafat, 2006: 96). Burada her ne kadar kişiöğlü ile ilgili bir uygulama görülse de amaç kötü iyeleri şaşırtmak olduğu için bunu iyelere karşı uygulanan inançlar çerçevesinde değerlendirip bu başlık altında almayı uygun gördük.

Bu hareketin mahiyetinde ses çıkararak kötü ruhları korkutmak da olabilir. Çünkü buna benzer uygulamalar Anadolu’nun muhtelif yerlerinde kullanılmaktadır. Örneğin yere düşüp kırılmayan bir bardağın veya aynanın kırılması ile nazarın çıkarılması kara iyenin çıkan sestten kaçıp uzaklaşması ile ilgilidir.

Bu inancı romanda şöyle görmekteyiz:

- Etme... Bedriye etme... İşte yüreğim gümbürdemeye başladı. Acaba Hacı babama selamünkavlen mi geldi? Söyle bayılacağım.

- Dünyaya kuyruklu yıldız çarpacakmış.

Emine Hanım, “ tü, tü” diye birkaç defa yakasına tükürerek kalp çarpıntısını gidermeye uğraştıktan sonra... (s.8)

Burada ‘Tü, tü, tü’ hareketiyle olumsuz bir durum olumluya çevrilmek istenmektedir.

2.2.3. Kişioğlü ile İlgili Halk İnançları

Kişioğlü ile kastedilen insandır. Kişioğlü Tanrı tarafından yaratılmıştır ve gücün ve talihin onun tarafından verildiği inancı vardır (Kalafat, 2006: 95). İnsanın ruh ve bedenden olduğu inancı, onun aynı zamanda iye gibi bir bedene, bir dona girdiği inancını da beraberinde getirmektedir. Bu iye, bazen şeytana uyuyor ve kara iyelerin buyruğuna giriyor. Bu durumda da her türlü kötülüğü yapıyor. Kişi, kimi zaman tınının Erlik tarafından buyruk altına alındığını fark etmez; kimi zaman fark eder. Göz dokunması, göz değmesi, uğur ve uğursuzluk gibi inançların kaynağında başlangıçtaki bu tür rol oynamaktadır. (Kalafat, 2006: 96)

Kara iyelerden biri olarak kabul edilen nazar, kişioğlunun bizzat kendinden kaynaklanır. Kişioğlunun görmesi, duyması, tatması bile nazar edebilir. Yani kati surette görmesine gerek yoktur. (Kalafat, 2006: 97)

Kişioğlu genelinde aldığımız bu başlığı uğurlu-uğursuz ve nazar özelinde romanda tespit etmeye çalışacağız. Cansız eşyaların uğuru-uğursuzluğu veya bereketi-bereketsizliği ile ilgili inançlar "cansız varlıklarla ilgili inançlar" başlığı altında incelenecektir.

... Bir konferans daha verirsen üzerine okunmuş kırk bir çörek otu dikeceğim. O kadar kadının içinde kem gözlüsü de bulunur. Belki sana nazar değiverir. Allaha emanet evlatçığım. Maşallah, bülbül gibi söylüyorsun. Rabbim bağışlasın. Baban yok. Bir daha senin gibisini ben nasıl doğurabilirim? (s.126)

Bu bölümde nazar ve nazara karşı uygulanan yöntemi görmekteyiz. Anadolu coğrafyasında nazar inancı en yaygın olan inançlardan biridir. Bu derece yaygın olunca hali ile birçok uygulama da görmekteyiz. Bunlardan bazıları: mavi boncuk, üzerlik tüttürtmek, ocaklı birine veya hocaya okutma, muska taşımak, kurşun dökmek, tuz yakmak, sünnet keplerine tüy takmak, vb. uygulamalarıdır. Ayrıca Anadolu'da nazarla ilgili "aç mezarı yoktur; genç mezarı çoktur" atasözü mevcuttur. Nazar daha çok çocuklara ce gençlere değmektedir. Nazar cansız nesnelere de değebilir.

Romanda geçen çörek otu, nazara karşı Anadolu'nun farklı yerlerinde kullanılmaktadır. Örneğin Çorum'da çörek otu cepte gezdirilir. Çörek otu veya başka bitkilerin dizilip ağaca, eve veya herhangi bir hayvanın boynuna asılması/takılması da uygulanan yöntemlerden biridir.

Kişioğlunun uğursuzluğunu belli etmek için kullanılan tabirlerden biride "şom ağızlılık" tabiridir. Bu da uğursuz sayılan kişilerin söylediği sözlerin kötü yönde gerçekleşmesi üzerine söylenmiştir bu tabir. Kötü veya olmasını istemediğimiz bir söz söylediğimizde "ağzından yel alsın/götürsün" deyimini kullanırız. Bu da şom ağızlara sıkla söylenen deyimlerden biridir.

- Ne haltlar edip duruyorsunuz? Kim kavrulacak? Üstümüze yorduğunuz şeylere bakınız. O fena lakırdıları ağzınızdan yel götürsün. (s.99)

- Aha da benim çifte kumrularım... Maşallah... İkiniz bir yastıkta kocayınız inşallah... Şom ağızlılar bu gece yıldız çarpacak diyorlar. Böyle söyleye söyleye bu dünyayı bir hale yola koyacaklar. (s. 169)

2.2.4. Ruh/Atalar Ruhu ile İlgili Halk İnançları

Eski Türk inancında kişi öldükten sonra ruhunun yaşadığına inanılır, onların ruhlarını memnun etmek için aşlar yaparlar, törenler düzenlerlerdi. Bu ruhlar dünyadaki

insanlarla irtibata geçebilir, ‘don’ değiştirebilirlerdi. Bunun en tipik örneğini şaman/kamlarda görüyoruz. Şaman, elbisesini ve davulunu yerine geçtiği şamanın isteği üzerine düzenlerdi. Özellikle Türklerde ata ruhlarına büyük saygı duyulurdu. Bu açıklama ışığında romanda ruhlarla ilgili tespit edilen inançlar ise şunlardır:

Emeti Hanım:

- Allah bilir.

Bedriye Hanım:

- Kapı çalınırsa kim açacak?

Emeti Hanım:

- Ruhlar âlemine ait olanlar...(s.17)

Bu diyalogda görüldüğü gibi ruhlar âlemine ait olanlardan bahsedilmektedir.

Romanda ruhlarla ilgili inançlardan biri de espri yöntemi ile şöyle dile getirilmiştir:

- Annenin sesi ne kadar yanıkmiş? Bana pek dokunuyor. Bizim sütlaçların ruhuna mersiye okuyor zannettim. Kediler şimdi içeride hepsinin canına okuyorlar. (s.18)

Ölen kişinin arkasından ağıt yakmak (mersiye okumak) insanın üzüntüsünü dışa vurma halidir. Ölünün ruhuna okunan mersiye ölen kişiyi yâd etmek için uygulanmaktadır.

2.2.5. Rüya ile İlgili Halk İnançları

Rüyalar, bilinç düzeyinde ve bilinçaltında görülebilir. Rüya görme insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan bir olaydır. Böyle olunca rüyaların yorumlanması veya yorumlatılmak istenilmesi de bir o kadar eskidir. İnsanlar gördükleri rüyalarından birtakım çıkarımlarda bulunarak hayatlarına yön verirler. Bu biçimde rüya ekseninde birçok halk inancı oluşmuştur. Özellikle rüyaların yorumlatılmasında gelecekle ilgili bilgiler alma isteği de yatmaktadır. Rüyaya bu açıdan baktığımızda fallar ile işlev benzerliği göstermektedir.

Romanda rüyalar ve rüya tabirleri ile ilgili bilgiler verilmektedir.

Hanımlar sizin kendinize mahsus birtakım rüya tabirleriniz vardır. Mesela Arap, ateş; tez haberdır... Ölü; diri getirir dersiniz. İşte bunun gibi birçok manalar çıkarırsınız.(s.61)

Devamında;

... Evet, bu tesirle birbiri peşi sıra gördüğüm rüyalar, şurada size, bilhassa anlatılmaya değer. Bakalım bunları nasıl yorumlayacaksınız?

Her taraftan:

- Hayırdır inşallah, hayırdır inşallah...

Diye uğur dileyen cümleler işitildi. (s.62)

Rüya gördüğünü söyleyen kişi anlatmayı istediğinde dinleyecek kişiler hayırdır inşallah, Allah hayra yazsın gibi ifadeler kullanır. Anadolu'da görülen kötü rüyalar kimseye anlatılmaz. Hayra yorumlanacağı inancıyla akarsuya anlatılır. (Kalafat, 2006: 128)

Yine romanda tespit ettiğimiz rüya ile ilgili geleneklerden biri şöyledir:

- Oğlum, bu rüyayı gördüğün gecenin sabahı pencereden gökyüzüne bakıp da üç defa, "Bir rüya gördüm maşallah, hayırdır inşallah" dedin mi? (s.62)

Rüyada ölü görmek genelde diri getirir kanısı vardır. Bunun altında yatan ana düşünce bizce "terslik" düşüncesidir. Yani mevcut durumu tersine çevirmektir. Genellikle yağmur dualarında görülür terslik uygulaması. Elbiseler ters giyilir, eller aşağı sallanır. Bu terslik ile rüya yorumlarındaki terslik arasında bir bağlantı olabilir. Rüyalardaki terslik düşüncesinin altında yatan bir başka sebepte maddi dünya ile manevi dünyanın zıt olarak düşünülmesi olabilir:

- Kaç akşamdır düzenli şekilde rüyamda babamı görüyorum. Hep ölülerle uğraşıyorum. İşte çok sürmeyecek on sekiz saat sonra kavuşacağız. (s.96)

Bu rüyada ise ölülerle uğraşmak, ölmüş birini görmek (bu sevdiği birisi olursa onu yanına alacağı düşüncesi mevcuttur) ölüme delalet etmektedir.

2.2.6. Büyü ile İlgili Halk İnançları

Büyü (büyüde kullanılan muska, tılsımlı eşyalar) de; gelecekte haber vermek, yıldızların gökteki konumuna göre çıkarımlarda bulunmak gibi insanoğlunun kadim zamanlardan günümüze getirdiği inançlardan biridir. İslam inancı bu gibi inançlara onay vermese de bu inançlar günümüzde İslam'ı kabul etmiş toplumlar arasında yaygın bir şekilde bulunmaktadır. İnsanlar uğurlu saydıkları eşyaları boyunlarında taşımışlar ve bazı hastalıkların tedavisinde kullanmışlardır. Pasif büyü diye tabir edebileceğimiz bir eşyanın uğuruna inanıp onu taşımak, üzerlik vb. maddeleri tıttırtmek gibi uygulamalar tam anlamı ile büyü kapsamına girmez.

A. Kadir İnan'a göre eski cahiliyet devrinde yaşamış olan Türk uluslarında muska tılsımlar kullanmak âdeti ve bu tılsımların her türlü bela ve afetlerden korunacağına inanma çok yaygın olmuştur (1976: 208).

Büyüleri bozmak için bazı uygulamalar geliştirilmiştir. Bunlara ait romandan tespit ettiğimiz uygulamalar ise şunlardır:

İnanmayınız, inanmayınız... Külli müneccimün kezzab... Büyülerine at nalı, tavşan başı... Yine büyük bir büyü yaptılar da onu tutturmak için bu koskoca yalanı ortaya koyup salıverdiler. (s. 12)

Yukarıda büyüye karşı at nalı ve tavşan başı koruyucu olarak gösterilmiştir. A. İnan at nalını uğur saymak âdetinin Türklere, İtalyanlardan geldiğini iddia eden etnografların varlığından söz etmektedir (1976: 203). Ancak İtalyanlarda nasıl kullanıldığına dair bir bilgi verilmemiştir.

At nalı nazarlık olarak kullanılmaktadır. At nalı kırk baskını olmuş çocuklar için ve nazarlık olarak ambarlarda ve insanlarda kullanılır. At nalının nazarı giderici gücünün büyülerde de kullanıldığını romanda görmekteyiz. Bazı ağaçlar ve hayvanlar büyüsel güç taşımaktadırlar. Kokusu kuvvetli bodur ağaçların dallarından, dikenli sarmaşıklardan; timsah, yunus balığı, koyun, maymun, tavşan, dağ faresi vb. gibi büyüsel güç taşıdıklarına inanılan hayvanlar bazı büyülerin bozumunda kullanılır. (Örnek, 2014: 140)

180

Burada müneccimleri de görmekteyiz. Müneccimler yıldızlarla uğraşan kişilerdir. Yıldızlara bakarak geleceğe dair bir şeyler söylerler. Bunlar romanda yalancılar olarak görülür. Bu da İslami bir tavidir.

2.2.7. Günlerle İlgili Halk İnançları

Günlerle ilgili birtakım inançlar geliştirilmiştir. Bu inançların temelinde dini olanlar da mevcuttur. İnsanlar olumlu ve olumsuz olayların gününü, tarihini unutmamaktadır. Bu olaylar tecrübe edilerek oluştukları günlerin sıklığına göre günlerle ilgili inançlar ortaya çıkmıştır. Örneğin cumanın/perşembenin mübarek oluşu İslami temellidir. Cumartesi ve pazar günleri Yahudi ve Hristiyan toplum için önemlidir. Günlerle ilgili diğer inançları Erman Artun şöyle sıralıyor: “Pazartesi: soğan, biber, tütün vb. acı şeyler hiç kimseye verilmez. Salı: Salı günü iyi sayılmaz. Göç yapılmaz. Perşembe: Çamaşır yıkanmaz. Cuma: Çamaşır yıkanmaz. İkinciye kadar kül atılmaz. Akşamları kimseye bir şey verilmez. Arife günü: Çamaşır yıkanmaz. Banyo yapılmaz. (2013: 352)”

Romanda çarşamba günü ile ilgili inançlar şöyle dile getirilmektedir:

... Hiç Çarşamba günü yüz yazısı olur mu? Şimdiye kadar bu, ne görülmüş, ne işitilmiş bir şey... Karagöz'ün ters evlenmesine benziyor. Ne Yahudi ne Frenk, hiçbir millet Çarşamba günü düğün yapmaz. Merak edip Çingene karısına “ Siz ne günü düğün yaparsınız?” diye sordum. Müslüman düğünü yaparsak Cuma gecesi yaparız. Çingene düğünü edersek onun vakti yoktur. (s. 168)

... Çarşambadan güvey girilir mi ya? O kız bu işi seni üzme için yapıyor. Asıl gerdek yarın gecedir. (s. 171)

2.2.8. Evlilikle İlgili Halk İnançları

Evlilikle ilgili uygulamalar oldukça zengindir. Biz evliliğin inanç kısmı ile ilgili tespitlere değineceğiz.

Halk İnançlarında uğur kavramı önemli yer tutar. Evlilik esnasında gelin uğurludur. Dua etmesinden tutun da elini süreceği nesneye bereket kazandıracağına varıncaya kadar bu inancı örneklemek mümkündür. Bu yüzden birçok kişi gelinin ayakkabısının altına ismini yazar, gelinin attığı çiçeği tutmaya çalışır, duvağının telinden almaya çalışır (Kalafat, 2011: 117). Gelin ve damadın ilk gecelerinde odalarına konulmuş olan seccadede namaz kılmaları halinde o gece yapacakları duaların kabul göreceğine dileklerinin olacağına inanılır (Kalafat, 2011: 118).

Romanda gelin odalarının kutsal olduğuna dair inanç mevcuttur:

- Aman efendim, komediler tiyatro sahnelerine yaraşır.

Gelin odalarının kutsallığına saygı göstermek lazımdır. (s. 175)

2.2.9. Evrenin Sonu ile İlgili Halk İnançları

Türkiye halkının çoğunluğu olan Müslümanların bu konudaki inanışlarının büyük bir bölümü İslam dini öğretilerinden gelmez. Ama gene de bölgelerin, mezheplerin, kavimlik kökenlerin belirlediği çeşitlenmelere rastlarız. Evrenin sonu yani kıyametle ilgili inançların temelinde temel ahlak kurallarının bozulması vardır (Boratav, 2013: 27).

Kıyametin yaklaştığını haber veren belirtiler arasında kurt ile kuzunun bir arada gezmesi, kadınların doğurmaz olması, yolların kısalması... gibi alışılanın tersi olaylar; zinanın artması, insanların para hırsına düşmesi... gibi genel ahlak törelerine aykırı davranışların yerinmesi anlatımını taşıyan yargılar yer alır. Bunlardan başka Ye'cüc-Me'cüc adındaki parmak kadar küçük yaratıkların dünyaya yayılacakları, onların

çaldıkları mızıka sesine günahlıların koşuşacağı vb. inançlar vardır. (Boratav, 2013: s.27)

Romanda tespit ettiğimiz inançlar hem başa gelen belaların sebeplerini gösterirken hem de dünyanın sonunu hazırlayan davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu inançlar daha çok İslami inançlardır.

- Şimdi öyle şeyler düşünülecek zaman değil... Bu yukarıdaki yıldız çarparsa hepimiz tuzla buz olacaktıyız.

...

Emeti Hanım:

- Sen sakla Rabbim, cümle Muhammed ümmetini, bu Emeti kulunu da... Kıyamet alametleri... İşte ben yine söylerim. Bu gökteki kuyruklu, yerdekilerin kötülüğünden ortaya çıktı. Geçen sene Dizdariye taraflarında bir paşanın katırı doğurdu dediler de inanmadıydık. İşte bakınız, doğruymuş. Demek vakitler yakın. Bina da pek çoğaldı. İşte bu birkaç şey kıyamet alametidir. Biz, büyük babalarımızdan analarımızdan öyle işittik. (s.11)

- Ah tevekkeli değil, Cenab-ı Mevla'nın sırlarına ermek için böyle gökteki ayların, yıldızların resimlerini çıkarınca işte sonu böyle olur. Bize kuyruklu da çarpar kuyuksuzu da. (s. 12)

... Moda ve yeniliğe karşı karşıt bulunan bazı yaşlı hanımların gençlere kızıp da "Artık pek azdınız, başımıza taş yağacak" demeleri her bakımdan yabana atılacak bir söz değildir. (s.54)

- Ah, şimdiki gençler ah... Ne su içerken besmele çekersiniz, ne sofradan kalkarken "Yarabbi şükür" dersiniz. Bu kadar çene çalmaktan çekinmiyorsun da o mübarek iki kelimeyi ağza almaya neden üşeniyorsunuz? Tevekkeli her şeyde bet bereket kalmadı? Kulluğumuzu bilmediğimizden türlü belaya uğruyoruz. Hep kendi günahımız kusurumuz. Buyurunuz bakalım. İşte kuyruklu geliyor. Şimdi ne yapacağız? (s. 62-63)

Sonuç

Halk inançlarının, yaşantımızın bir parçası olduğunu unutmamak gerekir. Ancak hayatımızın büyük bir bölümünde bizlere varlığını hissettiren bu inançların eleştirilmesi, sorgulanması, akla ve ilahi vahiye uygunluğunun düşünülmesi gerekir. Aksi takdirde halkın saf inanma duygusunu lehine çevirmek isteyen, üfürükçüler,

muskacılar, cinci hocalar, sahte yağmur duacıları, falcılar halkı sömürmeye devam edecektir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanında halk inançlarına oldukça fazla yer vermiştir. Halk inançlarını romanda verirken bunları kötüye kullanan, suiistimal eden tipleri de bizlere göstermektedir. Bunun neticesi olarak, Hüseyin Rahmi, eleştirel bir gözle ve akılcı bir yaklaşımla romanında halk inançları eleştirisi yapmaktadır. Hüseyin Rahmi, romanlarında “boş hurafe ve batıl inanç” olarak değerlendirdiği halk inançlarının doğurduğu sonuçlara dikkat çekmek istemekte ve bunların düzeltilmesi adına hareket etmektedir. Onun romanlarında bu denli halk inancını kullanmasındaki temel amaç, sorgulamadan körü körüne bir inanişe bağlı bulunan, akli ile düşünmeden, sadece gelenekten gelme inançlara uyan toplumu uyarmak ve bu inançların suiistimal edilerek halkın sömürüldüğünü halka anlatmaktır.

Hüseyin Rahmi'nin, diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da iyelerle ve ruh/atalar ruhu ile ilgili halk inançları, büyü ve rüya ile ilgili halk inançları, evlilikle ilgili halk inançları, evrenin sonu ve güneş/ay/yıldızlarla ilgili halk inançları, gök tanrı kültü ve günlerle ilgili halk inançları kullanılmış ve bunlar eleştiri konusu yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu: Ankara, 2015.
-, Eski Türk Dini Tarihi, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul, 1976.
- Bekir Şişman, “Cengiz Aytmatov’un Elveda Gülsarı Adlı Eserinde Kırgız Folkloruna Dair Tespitler”, I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı, (Editörler: Fikret Türkmen-Gürer Gülsevin), Lazer Ofset: Ankara, 2007, ss. 1965-1974.
- Bekir Şişman, “Anadolu’da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma”, Milli Folklor, C 6, S 46, 2000, ss. 104-108.
- Erman Artun, Türk Halkbilimi (Gözden geçirilmiş/Genişletilmiş 10.baskı), Karahan Kitabevi: Adana, 2013.
-, Adana Halk Kültürü (Genişletilmiş 2.baskı), Altın koza Yayınları: Adana, 2006.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar, Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç, (Çev. Osman Sevim), Bilgi Kültür Sanat Yay.: İstanbul, 2016.
- Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I, Dergâh Yayınları: İstanbul, 2009.
- Önder Göçgün, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara, 1990.
- Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru, Bilgesu Yay.: Ankara, 2013.
- Sedat Veyis Örnek, 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, Bilgesu: Ankara, 2014.
- Yaşar Kalafat, Türk Kültürlü Halklarda Tematik Halk İnanmaları, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.
-, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri. Babil Yayıncılık: Ankara, 2006.